

különféle munkáiban megjelennek: a logikát, metafizikát, fizikát (természetfilozófiát), lélektant, etikát, művésztant (aesthetikát) és politikát (az állami élet filozófiáját). A kilencedik fejezet ismerteti Aristoteles szaktudományi kutatásait, elsősorban a természettudományiakat (az asztronómia, meteorológia és biológia körébe tartozókat), azután pedig a történelmieket, illetőleg alkotmánytaniakat, amint azokat az 1891-ben felfedezett munka feltárja. A tizedik és egyszersmind utolsó fejezet «Mit köszönünk Aristotelesnek?» címmel összefoglalólag próbálja megállapítani, hogy «Aristoteles mennyiben tényező mai kultúránk életében is». Pauler könyve; nevezetesen Aristoteles filozófiájának egyes részeit ismertető fejezeteiben, célszerű architektónikával van felépítve és a fejezeteken belül áttekinthetően illeszkednek egybe az egyes megállapítások. Ezek mindig híven követik az aristotelesi szöveget és minden megállapítás mellett ott találjuk a margón az illető szöveghely megjelölését ellenőrizhető dokumentumául annak a történelmi hűségnek, melyre Pauler, mint előszavában mondja, mindenkéltől törekedett. Ezzel a történelmi hűséggel nincs ellentétben az, hogy Aristoteles tanainak elemzéséből is kiérezzük Pauler saját rendszerének körvonalait, amint azokat *Bevezetés a filozófiába* című könyvében kifejtette. Tekintettel folyóiratunk sajátos hivatására megemlíjtük még, hogy Aristotelesnek a nevelésre vonatkozó gondolatai is eléggé ki vannak emelve, még pedig részben Aristoteles etikai, részben pedig különösen politikai tanításával kapcsolatban. Pauler könyvét melegen ajánljuk a lapok olvasóinak figyelmébe és a szerzővel együtt mi is kívánatosnak tartjuk, hogy műve «különösen a középiskolai tanárság körében szerezzen híveket és apostolokat Aristoteles tanulmányozásának».

Waldápfel János.

A lelki fejlődés útja. Az 5—15 éves gyermek spontán tevékenységei. Írta **Nemesné M. Márta**, zárófejezettel ellátta **Dr. Révész Margit**. Bpest, 1920. Bethlen G. irod. és ny. r.-t. (221 lap.)

Kiindulva azon feltevésből, hogy mindaz, amit a gyermek saját szántából, szívesen és megismételve cselekszik, a benne rejlő s megnyilvánulásra vágyó érdeklődésre vall, viszont az érdeklődés mint az ön-szántú megnyilvánulása legtermészetesebb indexe az egyéniség legbensőbb magvának, az érdeklődés fejlődési menetének megsza-bását választja a két női társszerző az egész lelki fejlődés útjának megismeréséhez. Ezen — nézetünk szerint jogosult — álláspontból kiindulva igyekeznek megrajzolni *Nemesné* az érdeklődés fejlődésének menetét a $4\frac{1}{3}$ éves kortól a 15. évig. Így elsősorban saját lánykája spontaneitását vizsgálja olyképen, hogy annak önkéntes kérdéseit egy teljes éven át $5\frac{1}{3}$ éves koráig feljegyzi s ezenfelül kfs fia kérdéseiről is egy hónapon át naplót vezet. Ezen, a hét éves korig terjedő rész a legterjedelmesebben áttanulmányozott, míg a 7—9 éves korban az eleven kapcsolat szülő s gyermek között már kevésbbé erőteljes s így az adatok is gyérebbek. A 9—15 éves korra nézve már a kérdőívek módszeréhez nyúl, melyeket annyira megegyezőknék talál adataiban, hogy megbízhatóságukban nem kételkedik. A 21 kérdőív ilyképen nyert adatait kiegészíti felnőttek visszaemlékezéseiből nyert adatokkal, melyek megbízhatósága a kísérő körülmények elmondása alapján biztosítottnak látszott. Hogy az osztálykülönbségek hatását is megállapíthassa, külfelki iskolai gyermekeken

végez megfigyeléseket. Végül saját észleleteiből s adatgyűjtéseiből nyert eredményeit egybeveti az irodalomban található ezirányú adatokkal. (Nagy L., Stern W., Claparède, Vostrowsky, Barnes stb.)

Igen érdekes Nemesné vitája Nagy László azon álláspontjával, mely szerint a kis gyermek kíváncsisága korántsem tudásvágy, hanem pusztán ösztönös megnyilvánulás, üres formula vagy inkább szubjektív érzelmek kifejezésre jutása volna. Eleve is valószínűtlen, hogy üres formulák használata évek sorára terjedjen. Az eltérő eredmények okát pedig az eltérő módszerekben találja. «Nagy Lászlónak nem volt alkalma a gyermekeknek éveken át tartó állandó megfigyelésére. Ezáltal csak az erősen prädomináló tényeket vehette észre, míg az állandóan ható, de kevésbé feltűnő jelenségek háttérbe szorultak. Ehhez járult, hogy a megfigyelések legnagyobb része a mindennapitól eltérő helyzetekben jött létre, tehát a spontaneitás nem volt tökéletes...» Nagy László a gyermeki érdeklődés legáltalánosabb s legállandóbb jegyeit emeli ki, a közvetlen érdeklődés befolyását a gyermekkorban. De láttuk, hogy a közvetett érdeklődés sem elhanyagolandó tényező s hogy az inger ébresztette közvetlen érdeklődés determinálja a tárgy iránti további passzív objektív érdeklődést. Kétségtelen, hogy Nemesné adatai s megállapításai a fő pontokban Nagy László megfigyeléseit az érdeklődés fejlődési periódusairól újból megerősítik, másrészt számos fontos ponton kiegészítik. A szerző úgy véli, hogy «Nagy László alapvető munkájára építve úgy sikerült kialakítania az érdeklődés fejlődéstanát, hogy már most kész az a váz, melyen a gyermektanulmányozók és nyomukban a pedagógusok építhetnek.»

Minden helyeslésünk mellett is kérdeznünk kell, vajjon maga azon tény, hogy éveken át jegyezzük a gyermek minden kérdését s minden arra adott válaszukat, nem teremt-e mesterséges beállítást, melynek talaján esetleg a kérdések nem is igazán önszántúak. Válaszunkat is, mellyel a gyermek ily szempontból fogadott kérdéseire felelünk, nagyon is könnyen befolyásolhatná a tudományos cél, vagyis a gyermek további kérdései ezek útján is mesterségesen befolyásolhatjuk. Hozzátehetjük, hogy a jelen munkában közölt kérdések és válaszok arra utalnak, hogy az ismertetett esetekben ilyen befolyásolás az el nem kerülhető minimumra szorítkozott. Aggályoskodásunk inkább csak általános módszertani fenntartás óhajt lenni azon irányban, hogy csak a fentiek tekintetbevételeivel szabad ily adatokat gyűjtenünk s mindig csak ezen szempontra is kiterjedő óvatossággal tudományosan értékesítenünk.

A szerzők szerint az általános érdeklődés fejlődési menete olyképen alakul ki, hogy erősebb külső ingerek keltenek tartós (perszeveráló) érdeklődést, mely a spontaneitásnak egyik, primitívebb formájában, a kérdésben nyilvánul meg. Ebből különül el később a motoros tulajdonságok kifejlesztésével az aktívabb érdeklődés, (a begyakorlás, szerkesztés, szervezés) s ugyancsak a megismerésre való törekvés (olvasás, búvárkodás, önmegfigyelés) formájában a passzívabb érdeklődés.

A *sexuális érdeklődés* is, melyről szóló fejezetet az orvos-társszerző írta, formális szempontból ugyanezen fejlődési fokozatokat mutatja. Itt azonban a főszerep a belső eredetű ingereké, miért is a perszeveráló érdeklődés külső ingerek nélkül is beállhat. Az önszántúság legősibb forrása itt is a kérdés, melynek legfőbb korszaka azonban hét éves koron messze túl, a 13 éves korig terjed. A pubertás korában az aktívabb ér-

deklódés már mint a másik nem iránti érdeklődés s mint tetszeni vágyás nyilvánul meg. A passzívabb érdeklődés pedig mint a nemi problémák természeti és erkölcsi jelentésének megismerése után való vágy az olvasmányok megválasztásában s az önismeretre való törekvésben nyilvánul meg, mely célból a gyermek az önelemzést alkalmazza.

Egy következő fejezetben Nemesné a *pedagógiai következtetéseket* vonja le. A fejlődési stádiumok kellő kiélése az egyén harmoniás kifejlődésének alapja. Ehhez a gyermeknek veleszületett, egészséges, normális természete mellett szüksége van nevelőkre, kikhez bizalommal fordulhat, elegendő szabad időre és szabadságra. A kellő pillanatban nyújtott játékszer, könyv inkább csak a városi bérkaszárnnyak eseteteire fontos. A lányoknál a női nem túlkorai, szubjektív differenciálódását nem tartja előnyösnek. Sem a lánynál a fiús, sem a fiúnál a lányos hajlamokat, ha mellékesen léptek fel, ha nem pathológiás természetűek, nem kell elnyomni.

A rossz hajlamokat nem kiirtani, hanem levezetni kell. A sexuális szempontból legveszedelmesebb 10—15 éves korban szorul a gyermek leginkább támogatásra. Ha ilyenkor ép hajlamai kielégülést nyernek, ezzel lelki életének harmoniáját alapozza meg, ha nem, úgy az a motívum veszi hatalmába, mely úton-útfélen amúgy is leselkedik rá, a sexualitás. Ennek kitolása egyrészt, szublimálása másrészt a pedagógia fontos feladata lenne. Ennek természetes módszere a lélek más irányú leköttetése. A módszert illetőleg úgy vélekedik, hogy a 7—15 éves gyermek maga neveli önmagát, csak megfelelő külső körülményeket teremtsenek neki. Ezek közé tartoznak a kérdésekre helyes időben és módon megadott megfelelő válaszok is. Legkönnyebben megvalósítható ez kedvező családi viszonyok között. Ezek hiányát napközi otthonok, melyek alatt persze nem a pusztá négy fal értendő, népházak (settlementek) és munkaiskolák kell hogy pótolják. Különösen a városi proletárgyermekek szorulnak — leginkább 10—15 éves korukban — arra, hogy az iskola, illetve a settlement az «egész embert» fejlessze bennük, még pedig természetes környezet híján mesterséges módszerekkel. Ajánlja különböző jellegű körök alakítását, melyekbe a belépést a gyermek szabadon választhassa s melyekben tevékenységei megfeleljenek a típusos gyermektevékenységeknek. Kitzúzható célok gyanánt — és e legnehezebb ponton a szerző szűkszavúvá válik — színi előadás rendezését, pénzt keresni (?) nagy kiránduláshoz, tornaverseny rendezését ajánlja, melyek után már csak a «stb.» következik. Amellett, hogy ilyképen a gyermek önválasztotta tevékenységével legsajátabb képességeit fejleszthetnők, lelkületét minden irányban kell képezni. A heroikus hajlamúnak érzelmessége, az idealistának reális képességei, a passzívnak aktivitása ápolandó. Egyébként az egyoldalú fejlődésnek maga a csoportba verődés is gátat vet. Ha az ily csoport összetétele csak némileg is kedvező, a vezető pedagógus szinte teljesen háttérbe is vonulhat, szerepe csak alkalmi fennakadásokon a gyermeket túlsegitő, amellett főleg az önzés segélyével a szociális érzés irányába terelő legyen. A koedukáció kérdésében megengedi az ellenérvek jogosultságát a középiskolára, tagadja a foglalkoztatóra nézve.

A *végkövetkeztetések* című fejezetben ismét *Révész Margit* az érdeklődést a vizsgálatok alapján általános reakciós folyamatként határozza meg, mely külső és belső ingerek hatása alatt értelmi, érzelmi és akarat tényezők bevonásával jut megnyilvánulásra. Az egyén állásfoglalása a

külső világgal és belső eredetű szükségleteivel szemben s az ezen állás-foglalásból eredő, dinamikai kiegyenlítődések adják az érdeklődést. Függvénye ez tehát a külvilág ingerhatásainak és a belső adottságok reakcióképességének. Az érdeklődés fennforgására, erejére és tartósságára önszántóságából és perszeverálásából következtethetünk. Ez utóbbinak van egy értékes formája, mely az érdekesebb tartalmaknak erősebb érzelmi tónusok folytán beálló hosszabb dominálását biztosítja, és egy értéktelenebb, amidőn a tudattartalom azért tapad meg, mert nincs versenytársa, mely felváltaná. Az utóbbi forma a kisebb értékű egyéneknél, fejlődésükben fennakadt csökevényes típusúaknál szokott mutatkozni. Első megjelenésében az érdeklődés ösztön-, illetve reflexszerű mozgásban nyilvánul meg. Később hol inkább az ingerfelvételhez társuló tárgyi mozzanaton akad fenn (passzív érdeklődés), hol pedig inkább — ennek mielőbbi figyelembe vételével — a kivitelre helyezi a súlyt (aktív érdeklődés). A kettő között áll központi tényezőként az «én» érzelmi reakciója, ez őrzi meg mindvégig a folyamat friss lendületét. Így érthető meg, hogy a külső ingerek pillanatnyi fontossága a fejlődés folyamán fogyó jelleget mutat, hogy a tehetséges emberek érdeklődése mindig magán hordja a gyermeki jelleg őszinte, mélyre menő közvetlen örömet s hogy az akaratlagos figyelem, mint a tudatos érdeklődés egyik velejárója, akkor kezdődik a gyermeknél, amikor természetes aktivitását alárendelve, mozdulatlanul, passzív módon is tud figyelni.

Legérdekesebb és legértékesebb e műben tán az, amit ismertetni szinte lehetetlen, vagyis amit Nemesné mint anyaggyűjtést a gyermek tartalmas kérdéseinek korából közöl. E gyűjtemény, melynek élvezetességét a közbeszótt tudományos tárgyalás, rendszerezés és táblázatokba foglalás nem csorbítja, az emberi elme fejlődése iránt érdeklődő minden pedagógusra, pszichológusra, orvosra egyaránt gazdag kincsébánya lesz. A *Révész Margit* által a sexuális érdeklődésre gyűjtött anyagból közölt próbák tán túlelaprózottaknak, nem egy esetben pszichopathiás egyedre vonatkozóknak látszanak. Igaz, hogy e téren úgy az anyaggyűjtés, mint a közlés felette kényes feladat. A sexuális fejlődésnek a legtöbb normális egyénben is megvan a maga szemétdombja és mindig kérdéses marad, mennyire kívánatos annak a felkavarása, részletes, bár tudományos színezetű taglalása. Másrészt bizonyos, hogy úgy a nevelő, mint az orvos tökéletlenül teljesíti feladatát, ha a problémát kényessége folytán egyszerűen nemlétezőnek nyilvánítja és agyonhallgatja. A szerzők ezen agyonhallgatási módszertől láthatólag igyekeztek ugyanoly távol maradni, mint a *Freud*-iskola agyontárgyalási rendszerétől, ami ugyan tán a sexuális érdeklődésről egybegyűjtött anyagjuk tökéletességének rovására ment, de amit egyelőre kisebb veszteségnek tartunk, mint az ellenkezőjét. Az a szenttelen nyugalom, mellyel Révész Margit a problémát az orvospedagógiai és biológiai nézőpont magaslátáról tárgyalja, szennytelenül hagyja úgy az író, mint az olvasót. *Ranschburg Pál.*

Magyary Zoltán: A vallás- és közoktatásügyi központi igazgatás 1867 előtti történetének vázlata. Bpest, 1922. Lampel. 8° 16 lap. 70 K.

Néhány adatot közöl ez a kis füzet a magyar vallás- és közoktatásügyi minisztérium történetéből: rövid utalások alakjában összeállítja az 1848 előtti központi igazgatás szervezetét, közli az 1848: III. t.-c.-kel létesített minisztérium munkakörének felsorolását, Eötvösnek az ural-